

درسی

مِنْ صَوْرِهَا شَيْ خَيْرَ لِيَّ

درسی از آن جناب درباره‌ی اینکه زمین از مردی عالم به همه‌ی
دین که خداوند او را در آن خلیفه، امام و راهنمایی به امر خود
قرار داده باشد، خالی نمی‌ماند.

باب (۳)

احادیث صحیحی از اهل بیت که بر این دلالت دارند.

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالى

حديث ۵

رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنُ أَبِي بَابَوَيْهِ [ت ۳۸۱هـ] فِي «عِلَلِ الشَّرَائِعِ»^۱، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الصَّفَّارُ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْمِقْدَامِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ -يَعْنِي مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ الْبَاقِرَ- عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَمَّا أَحَبَّ أَنْ يَخْلُقَ خَلْقًا بِيَدِهِ، وَذَلِكَ بَعْدَ مَا مَضَى مِنَ الْجِنِّ وَالنَّسَنَاسِ فِي الْأَرْضِ سَبْعَةَ آلَافِ سَنَةٍ، قَالَ: وَلَمَّا كَانَ مِنْ شَأْنِ اللَّهِ أَنْ يَخْلُقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِلَّذِي أَرَادَ مِنَ التَّذْيِيرِ وَالتَّقْدِيرِ لِمَا هُوَ مَكُونُهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعِلْمِهِ لِمَا أَرَادَ مِنْ ذَلِكَ كُلِّهِ، كَشَطَ عَنْ أَطْبَاقِ السَّمَاوَاتِ، ثُمَّ قَالَ لِلْمَلَائِكَةِ: انظُرُوا إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ مِنْ خَلْقِي مِنَ الْجِنِّ وَالنَّسَنَاسِ! فَلَمَّا رَأَوْا مَا يَعْمَلُونَ فِيهَا مِنَ الْمَعَاصِي وَسَفْكِ الدَّمَاءِ وَالْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ، عَظُمَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَغَضِبُوا لِلَّهِ وَأَسْفُوا عَلَى الْأَرْضِ وَلَمْ يَمْلِكُوا غَضَبُهُمْ أَنْ قَالُوا: يَا رَبِّ! أَنْتَ الْعَزِيزُ الْقَادِرُ الْجَبَّارُ الْقَاهِرُ الْعَظِيمُ الشَّانِ، وَهَذَا خَلْقُكَ الضَّعِيفُ الدَّلِيلُ فِي أَرْضِكَ، يَتَقَلَّبُونَ فِي قَبْضَتِكَ، وَيَعِيشُونَ بِرِزْقِكَ، وَيَسْتَمْتِعُونَ بِعَافِيَتِكَ، وَهُمْ يَعْصُونَكَ بِمِثْلِ هَذِهِ الدُّنُوبِ الْعِظَامِ، لَا تَأْسَفُ وَلَا تَغْضَبُ وَلَا تَنْتَقِمُ لِنَفْسِكَ لِمَا تَسْمَعُ مِنْهُمْ وَتَرَى، وَقَدْ عَظُمَ ذَلِكَ عَلَيْنَا وَكَبُرْنَا فِيكَ! فَلَمَّا سَمِعَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ذَلِكَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَالَ: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»^۲، لِي عَلَيْهِمْ، فَيَكُونُ حُجَّةً لِي عَلَيْهِمْ فِي أَرْضِي عَلَى خَلْقِي، فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: سُبْحَانَكَ «أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدَّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ»^۳، وَقَالُوا: فَاجْعَلْهُ مِنَّا فَإِنَّا لَا نَفْسِدُ فِي الْأَرْضِ وَلَا نَسْفِكُ الدَّمَاءَ. قَالَ جَلَّ جَلَالُهُ: يَا مَلَائِكَتِي! «إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ»^۴، إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَخْلُقَ خَلْقًا بِيَدِي، أَجْعَلَ دُرَيْتَهُ أَنْبِيَاءَ مُرْسَلِينَ وَعِبَادًا صَالِحِينَ وَأَيِّمَةً مُهْتَدِينَ، أَجْعَلُهُمْ خُلَفَائِي عَلَى خَلْقِي فِي أَرْضِي، يَنْهَوْنَهُمْ عَنِ الْمَعَاصِي وَيَنْذِرُونَهُمْ عَذَابِي وَيَهْدُونَهُمْ إِلَى طَاعَتِي وَيَسْلُكُونَ بِهِمْ طَرِيقَ سَبِيلِي وَأَجْعَلُهُمْ حُجَّةً لِي، عُدْرًا أَوْ نُذْرًا، وَأَبِينُ النَّسَنَاسَ مِنْ أَرْضِي فَأَطْهَرُهَا مِنْهُمْ، وَأَنْقُلُ مَرَدَّةَ الْجِنِّ الْعُصَاةَ عَنْ بَرِّيَّتِي وَخَلْقِي وَخَيْرَتِي، وَأُسْكِنُهُمْ فِي الْهَوَاءِ وَفِي أَفْطَارِ الْأَرْضِ، لَا يُجَاوِرُونَ نَسْلَ

۱. ج ۱، ص ۱۰۴ و ۱۰۵

۲. البقرة / ۳۰

۳. البقرة / ۳۰

۴. البقرة / ۳۰

خَلَقِي وَأَجْعَلُ بَيْنَ الْجِنَّ وَبَيْنَ خَلْقِي حِجَابًا، وَلَا يَرَى نَسْلُ خَلْقِي الْجِنَّ، وَلَا يُؤَانِسُونَهُمْ وَلَا يُخَالِطُونَهُمْ وَلَا يُجَالِسُونَهُمْ، فَمَنْ عَصَانِي مِنْ نَسْلِ خَلْقِي الَّذِينَ اضْطَفَيْتُهُمْ لِتَفْسِي، أَسَكَنْتُهُمْ مَسَاكِينَ الْعُصَاةِ وَأَوْرَدْتُهُمْ مَوَارِدَهُمْ وَلَا أَبَالِي. فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: يَا رَبَّنَا! افْعَلْ مَا شِئْتَ، ﴿لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾^۱ - ثُمَّ ذَكَرَ الْحَدِيثَ بِطَوِيلِهِ، وَقَالَ عَمْرُو: أَخْبَرَنِي جَابِرٌ أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: وَجَدْنَاهُ فِي كِتَابٍ مِنْ كُتُبِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

ترجمه:

محمد بن علی بن بابویه [د. ۳۸۱ق] در کتاب «علل الشرائع» روایت کرده، (به این صورت که) گفته است: محمد بن حسن ما را حدیث کرد، گفت: محمد بن حسن صفار ما را حدیث کرد، از احمد بن محمد بن عیسی، از حسن بن محبوب، از عمرو بن ابی المقدام، از جابر، از ابو جعفر -یعنی محمد بن علی باقر- علیه السلام که فرمود: امیر المؤمنین علیه السلام فرمود:

هرآینه خداوند تبارک و تعالی هنگامی که خواست مخلوقی را به دست خود بیافریند و آن پس از این بود که هفت هزار سال از آفرینش جن و نسناس در زمین می‌گذشت، پس چون اراده‌ی خداوند به این تعلق گرفت که آدم علیه السلام را بنا بر تدبیر و تقدیری که در آسمان‌ها و زمین داشت و علم خود به چیزی که از همه‌ی آن‌ها قصد کرده بود بیافریند، پرده را از روی طبقات آسمان‌ها برداشت و به فرشتگان فرمود: به آفریدگانم در زمین از جنّ و نسناس بنگرید! پس چون فرشتگان گناهای که آنان در زمین انجام می‌دهند و ریختن خون و فساد در آن به ناحق را دیدند، در نظرشان عظیم آمد و برای خداوند برافروخته شدند و نتوانستند بر خشم خود چیره شوند، تا جایی که گفتند: پروردگارا! تو عزیزِ قادرِ جبارِ قاهرِ عظیم‌الشأن هستی و این‌ها آفریده‌ی ضعیف و ذلیل تو در زمین هستند که در مشیت تو می‌جنبند و با روزی تو زندگی می‌کنند و از عافیت تو بهره می‌برند، در حالی که تو را با این گناهان بزرگ نافرمانی می‌کنند و تو برافروخته نمی‌شوی و خشم نمی‌گیری و برای خودت به خاطر چیزی که می‌بینی و می‌شنوی انتقام نمی‌گیری و این بر ما گران آمده است و آن را درباره‌ی تو بزرگ دانسته‌ایم! پس چون خداوند عزّ وجلّ این را از فرشتگان شنید فرمود: «من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام» از جانب خودم بر آنان تا حجت من بر آنان و بر همه‌ی آفریدگانم در

زمینم باشد. پس فرشتگان گفتند: منزهی! «آیا در آن کسی را قرار می‌دهی که در آن فساد کند و خون بریزد؟! در حالی که ما تو را می‌ستاییم و تقدیس می‌کنیم» و گفتند: او را از ما قرار بده؛ چراکه ما در زمین فساد نمی‌کنیم و خون نمی‌ریزیم. پس خداوند بلندمرتبه فرمود: ای فرشتگان! «من چیزی را می‌دانم که شما نمی‌دانید». من می‌خواهم مخلوقی را با دست خودم بیافرینم و ذریه‌اش را پیامبرانی فرستاده و بندگانی صالح و امامانی هدایت‌یافته قرار دهم و آنان را خلفاء خود بر آفریدگانم در زمینم قرار دهم تا آن‌ها را از گناهان بازدارند و از عذاب من بیم دهند و به طاعت من هدایت کنند و به راه من رهبری نمایند و آنان را حجتی برای خودم قرار می‌دهم از باب اتمام حجت یا انذار و نسناس را از روی زمینم بر می‌دارم و زمینم را از وجودش پاک می‌گردانم و جنیان سرکش و نافرمان را از آفریدگانم که برگزیده‌ام جدا می‌کنم و در هوا و اطراف زمین جای می‌دهم تا با نسل چیزی که می‌آفرینم همنشینی نکنند و میان جنیان و آفریدگانم پرده‌ای قرار می‌دهم و نسل چیزی که می‌آفرینم جنیان را نخواهند دید و با آنان انس نخواهند گرفت و معاشرت و مجالست نخواهند کرد، پس هر کس از نسل چیزی که می‌آفرینم و برای خودم بر می‌گزینم من را نافرمانی کند، او را در جایگاه عاصیان جای می‌دهم و به سرنوشت آنان دچار می‌کنم و باکی ندارم. پس فرشتگان گفتند: پروردگارا! هر کاری که می‌خواهی بکن، «ما نمی‌دانیم مگر چیزی را که تو به ما یاد داده‌ای، به راستی که تو بسیار دانا و حکیم هستی». سپس ادامه‌ی حدیث را به تفصیل ذکر کرده و عمرو (بن ابی المقدام) گفته است: جابر من را خبر داد که ابو جعفر علیه السلام فرمود: ما این حدیث را در یکی از کتاب‌های علی علیه السلام یافته‌ایم.

[ملاحظه]

قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: جَابِرُ بْنُ يَزِيدَ الْجُعْفِيُّ رَجُلٌ مِنَ الشَّيْعَةِ، وَهُوَ مَقْبُولٌ عِنْدَ أَصْحَابِهِ، وَقَدْ اخْتَلَفَ فِيهِ سَائِرُ النَّاسِ، وَالْمُعْتَمَدُ حَالُ الرَّجُلِ عِنْدَ أَصْحَابِهِ؛ لِأَنَّهُمْ أَعْرَفُ بِحَالِهِ، وَلَا حُجَّةَ فِي قَوْلِ سَائِرِ النَّاسِ إِذَا خَالَفَ قَوْلَ أَصْحَابِهِ؛ لِأَنَّهُمْ أَبْعَدُ مِنْهُ وَقَدْ يَقُولُونَ فِيهِ شَتَاءًا لِمَذْهَبِهِ، وَالشَّاهِدُ عَلَى ذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْيَهُودِ: «أَيُّ رَجُلٍ فِيكُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ؟» فَقَالُوا: «خَيْرُنَا وَابْنُ خَيْرِنَا، وَسَيِّدُنَا وَابْنُ سَيِّدِنَا، وَعَالِمُنَا وَابْنُ عَالِمِنَا»، فَقَبِلَ قَوْلَهُمْ فِيهِ؛ لِأَنَّهُمْ كَانُوا أَصْحَابَهُ، ثُمَّ أَخْبَرَهُمْ بِأَنَّهُ قَدْ أَسْلَمَ، فَوَقَعُوا فِيهِ وَقَالُوا: «شَرُّنَا وَابْنُ شَرِّنَا»، فَلَمْ يَقْبَلْ قَوْلَهُمْ فِيهِ بَعْدَ أَنْ خَالَفُوهُ فِي الْمَذْهَبِ، وَلَوْ قَبِلَ قَوْلَ الْمُخَالَفِينَ فِي الْمَذْهَبِ لَمْ يَبْقَ مِنَ الْحَدِيثِ

شَيْءٍ؛ لِأَنَّ كُلَّ طَائِفَةٍ يُسَيِّئُونَ الْقَوْلَ فِي الْأُخْرَى؛ كَمَا تَرَى الشَّيْعَةَ لَا يُبَالُونَ بِمَا يَرَوِيهِ السُّنَّةُ إِلَّا مَا يَتَّخِذُونَهُ حُجَّةً عَلَيْهِمْ، وَتَرَى السُّنَّةَ لَا يَنْظُرُونَ فِيهَا يَرَوِيهِ الشَّيْعَةُ إِلَّا تَعَجُّبًا وَاسْتِهْزَاءً، وَكِلَاهُمَا قَدْ ضَلَّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ، وَلَكِنَّا نَأْخُذُ بِكُلِّ مَا يَرَوِيهِ الْمُسْلِمُونَ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ إِذَا كَانُوا مِنَ الْمَعْرُوفِينَ بِالصَّدْقِ عِنْدَ أَصْحَابِهِمْ دُونَ تَعْصِبٍ لِأَحَدٍ مِنَ الْمَذَاهِبِ، وَكَانَ جَابِرُ الْجُعْفِيُّ مِنْ ثِقَاتِ الشَّيْعَةِ، وَكَانَ لَا يَكْتُمُ مَذْهَبَهُ، فَتَرَكَ الْجُمْهُورُ حَدِيثَهُ لِمَذْهَبِهِ؛ كَمَا قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: «إِنَّمَا تَرَكَ النَّاسُ حَدِيثَ جَابِرٍ لِسُوءِ رَأْيِهِ»^١، وَالشَّاهِدُ عَلَى ذَلِكَ مَا رَوَاهُ شَهَابٌ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُيَيْنَةَ يَقُولُ: «تَرَكَتُ جَابِرَ الْجُعْفِيَّ وَمَا سَمِعْتُ مِنْهُ، قَالَ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا يُعَلِّمُهُ مَا يَعْلَمُهُ، ثُمَّ دَعَا عَلِيَّ الْحَسَنَ فَعَلَّمَهُ مَا يَعْلَمُ، ثُمَّ دَعَا الْحَسَنَ الْحُسَيْنَ فَعَلَّمَهُ مَا يَعْلَمُ، حَتَّى بَلَغَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: فَتَرَكَتُهُ لِذَلِكَ وَلَمْ أَسْمَعْ مِنْهُ»^٢، وَمَا رَوَاهُ الْحَمِيدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: «كَانَ النَّاسُ يَحْمِلُونَ عَنْ جَابِرٍ قَبْلَ أَنْ يُظْهَرَ مَا أَظْهَرَ، فَلَمَّا أَظْهَرَ مَا أَظْهَرَ أَتَاهُمُ النَّاسُ فِي حَدِيثِهِ، وَتَرَكَهُ بَعْضُ النَّاسِ، فَقِيلَ لَهُ: وَمَا أَظْهَرَ؟ قَالَ: الْإِيمَانُ بِالرَّجْعَةِ»^٣؛ كَمَا تَرَكَهُ جَرِيرٌ فَقَالَ: «لَقِيتُ جَابِرَ بْنَ يَزِيدَ الْجُعْفِيَّ فَلَمْ أَكْتُبْ عَنْهُ؛ لِأَنَّهُ كَانَ يُؤْمِنُ بِالرَّجْعَةِ»^٤، وَقَالَ ابْنُ عَدِيٍّ: «لِجَابِرٍ حَدِيثٌ صَالِحٌ، وَقَدْ احْتَمَلَهُ النَّاسُ وَرَوَوْا عَنْهُ، وَعَامَّةُ مَا قَدَفُوهُ بِهِ أَنَّهُ كَانَ يُؤْمِنُ بِالرَّجْعَةِ، وَلَمْ يَتَخَلَفْ أَحَدٌ فِي الرَّوَايَةِ عَنْهُ»^٥، وَوَثَّقَهُ قَوْمٌ مِنْ ثِقَاتِ النَّاسِ كَسُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ وَوَكَيْعَ بْنِ الْجَرَّاحِ، وَقَالَ سُفْيَانُ: «كَانَ جَابِرٌ وَرِعًا فِي الْحَدِيثِ، مَا رَأَيْتُ أَوْرَعَ فِي الْحَدِيثِ مِنْهُ»^٦، وَقَالَ وَكَيْعٌ: «مَا شَكَكْتُمْ فِي شَيْءٍ فَلَا تَشْكُوا أَنَّ جَابِرًا ثِقَةٌ»^٧، وَكَانَ شَرِيكَ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ التَّخَعِّيِّ يُسَمِّيهِ «الْعَدْلَ الرَّضَى»^٨، وَقَالَ فِيهِ شُعْبَةُ بْنُ الْحُجَّاجِ عَلَى تَشْدِيدِهِ: «صَدُوقٌ فِي الْحَدِيثِ»، وَكَانَ يَقُولُ: «لَا تَنْظُرُوا إِلَى هَؤُلَاءِ الْمَجَانِينِ الَّذِينَ يَقْعُونَ فِي جَابِرٍ»^٩، وَكَذَلِكَ الْقَوْلُ فِي عَمْرٍو بْنِ ثَابِتٍ أَبِي الْمِقْدَامِ؛ كَمَا قَالَ عَبْدُ الْمَلِكِ: «سَأَلْتُ ابْنَ الْمُبَارَكِ قُلْتُ: عَمْرٍو بْنُ ثَابِتٍ لِمَ تَرَكَتَ حَدِيثَهُ؟ قَالَ: كَانَ يَشْتُمُ السَّلَفَ، فَلِذَلِكَ تَرَكَتُ حَدِيثَهُ»^{١٠}، وَقَالَ فِيهِ أَبُو دَاوُدَ: «رَافِضِيٌّ رَجُلٌ سُوءٌ، وَلَكِنَّهُ كَانَ صَدُوقًا فِي الْحَدِيثِ»^{١١}، وَلَعَلَّكَ إِنْ سَأَلْتَ عَمْرٍو بْنَ أَبِي

- ١ . الجامع لعلوم أحمد، ج ١٦، ص ٣٦٢؛ المعرفة والتاريخ للفسوي، ج ٢، ص ١٦٤
- ٢ . الكامل لابن عدي، ج ٢، ص ٣٢٩؛ ميزان الإعتدال في نقد الرجال للذهبي، ج ١، ص ٣٨١
- ٣ . صحيح مسلم، ج ١، ص ٢٠؛ المعرفة والتاريخ للفسوي، ج ٢، ص ٧١٦؛ الضعفاء الكبير للعقيلي، ج ١، ص ١٩٤
- ٤ . صحيح مسلم، ج ١، ص ٢٠؛ الكامل لابن عدي، ج ٢، ص ٣٣١
- ٥ . الكامل لابن عدي، ج ٢، ص ٣٣٦
- ٦ . الجرح والتعديل لابن أبي حاتم، ج ١، ص ٧٤؛ رجال الكشي، ج ٢، ص ٤٤٦؛ الكامل لابن عدي، ج ٢، ص ٣٣٢؛ تهذيب الكمال في أسماء الرجال للمزي، ج ٤، ص ٤٦٧؛ تاريخ الإسلام للذهبي، ج ٨، ص ٥٩
- ٧ . الجرح والتعديل لابن أبي حاتم، ج ١، ص ٢٢٥؛ التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد لابن عبد البر، ج ٢٣، ص ١٢٤؛ تاريخ الإسلام للذهبي، ج ٨، ص ٥٩
- ٨ . العلل ومعرفة الرجال لأحمد، ج ٢، ص ٤٣٣
- ٩ . مسند ابن الجعد، ص ٢٩١؛ الجرح والتعديل لابن أبي حاتم، ج ١، ص ١٣٦؛ الكامل لابن عدي، ج ٢، ص ٣٣٣
- ١٠ . الضعفاء الكبير للعقيلي، ج ٣، ص ٢٦١
- ١١ . سنن أبي داود، ج ١، ص ٧٦

الْمَقْدَامَ عَنْ أَبِي دَاوُدَ لَقَالَ فِيهِ: «نَاصِيَّ رَجُلٍ سُوءٍ، وَلَكِنَّهُ كَانَ صَدُوقًا فِي الْحَدِيثِ»!^۱
 ثُمَّ قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: أَمَّا «النَّسْنَسُ» فَكَانَ خَلْقًا يُشَبِّهُ الْإِنْسَانَ خَلَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي
 الْأَرْضِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْإِنْسَانَ، ثُمَّ أَهْلَكُهُ لَمَّا كَفَرَ وَظَلَمَ، وَقَدْ يَزْعُمُ الْكُفَّارُ أَنَّهُ كَانَ أَبَا لَادَمَ، وَلَمْ
 يَكُنْ لِأَدَمَ أَبٌ، «وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ»^۲، وَأَمَّا قَوْلُ
 اللَّهِ تَعَالَى: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»^۳ فَهُوَ أَذَلُّ دَلِيلٍ عَلَى أَنَّ الْأَرْضَ لَا تَخْلُو مِنْ خَلِيفَةِ اللَّهِ
 تَعَالَى، لَكِنَّ الْقَوْمَ لَا يَتَذَبَّرُونَ الْقُرْآنَ!

ترجمه:

منصور حفظه الله تعالى فرمود: جابر بن یزید جعفری مردی از شیعه است که نزد اصحاب خود
 (یعنی اهل مذهبش) مورد قبول است و سایر مردم دربارہی او اختلاف دارند، ولی ملاک، حال
 فرد نزد اصحاب اوست؛ چراکه آنان به حال او آگاه‌ترند و نظر سایر مردم هرگاه با نظر اصحاب او
 منافات داشته باشد، حجت نیست؛ چراکه آنان از او دورترند و چه بسا به خاطر دوست نداشتن
 مذهبش، دربارہی او بد می‌گویند و گواه آن، کار رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است که
 به یهودیان فرمود: «عبد الله بن سلام در میان شما چگونه مردی است؟» پس گفتند: «خوب
 ما و پسر خوب ما و سرور ما و پسر سرور ما و عالم ما و پسر عالم ماست»، پس سخنان دربارہی
 او را پذیرفت؛ چراکه آنان اصحاب او بودند و سپس به آنان خبر داد که او مسلمان شده است،
 پس شروع به بدگویی دربارہی او کردند و گفتند: «بدترین ما و پسر بدترین ماست»، ولی سخن
 آنان دربارہی او را پس از اینکه مخالفان او در مذهبش شدند نپذیرفت^۲ و اگر سخن مخالفان در
 مذهب پذیرفته شود، چیزی از حدیث باقی نمی‌ماند؛ چراکه هر طائفه‌ای دربارہی طائفه‌ی دیگر
 بد می‌گویند؛ چنانکه می‌بینی شیعیان به چیزی که اهل سنت روایت می‌کنند وقعی نمی‌نهند
 مگر چیزی که آن را حجتی بر ضد آنان قرار می‌دهند و می‌بینی اهل سنت به چیزی که شیعیان
 روایت می‌کنند نمی‌نگرند مگر با تعجب و استهزاء و هر دو میانه‌ی راه را گم کرده‌اند، ولی ما هر
 چیزی که مسلمانان در مطابقت با کتاب خداوند روایت می‌کنند را می‌پذیریم هرگاه نزد اصحاب
 خود به راستگویی معروف باشند بدون اینکه برای هیچ یک از مذاهب تعصب بورزیم و جابر جعفری
 از ثقات شیعه بود و مذهب خود را پنهان نمی‌کرد، پس جمهور حدیث او را به خاطر مذهبش رها

۱. المائدة/ ۱۰۳

۲. برای این حدیث، بنگرید به: مسند أحمد، ج ۱۹، ص ۱۱۴؛ المنتخب من مسند عبد بن حمید، ج ۲، ص ۳۱۷؛ صحیح البخاری، ج ۴، ص ۱۳۲؛ مسند البزار، ج ۱۳، ص ۳۴۵؛ السنن الکبری للنسائی، ج ۸، ص ۲۲۰؛ مسند أبي يعلى، ج ۶، ص ۱۳۸؛ المجالسة وجواهر العلم للدينوري، ج ۳، ص ۹۷؛ صحیح ابن حبان، ج ۱۶، ص ۴۴۳؛ الأحادیث الطوال للطبرانی، ص ۲۰۵؛ فوائد تمام، ج ۱، ص ۱۰۰؛ دلائل النبوة لأبي نعيم الأصبهاني، ص ۳۳۰؛ دلائل النبوة للبيهقي، ج ۱، ص ۳۷.

کرده‌اند؛ چنانکه احمد بن حنبل گفته است: «مردم حدیث جابر را تنها به خاطر بدی مذهبش رها کرده‌اند» و گواه این چیزی است که شهاب روایت کرده، گفته است: شنیدم ابن عُیینة می‌گوید: «جابر جعفری را رها کردم و از او نشنیدم؛ چراکه می‌گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم علی را فرا خواند و چیزی که می‌دانست را به او آموخت و علی حسن را فرا خواند و چیزی که می‌دانست را به او آموخت و حسن حسین را فرا خواند و چیزی که می‌دانست را به او آموخت و به همین ترتیب، تا رسید به جعفر بن محمد، پس به همین دلیل او را رها کردم و از او نشنیدم» و چیزی که حمیدی روایت کرده، گفته است: سفیان ما را حدیث کرد، گفت: «مردم از جابر پیش از اینکه عقیده‌اش را اظهار کند اخذ می‌کردند، ولی هنگامی که عقیده‌اش را اظهار کرد او را در رابطه با حدیثش متهم نمودند و برخی‌شان او را واگذاشتند، گفته شد: مگر چه عقیده‌ای اظهار کرد؟ گفت: ایمان به رجعت»؛ چنانکه جریر او را واگذاشت و گفت: «جابر بن یزید جعفری را دیدم، ولی از او ننوشتیم؛ چراکه به رجعت باور داشت» و ابن عدی گفته است: «او حدیث خوبی دارد و مردم او را پذیرفته‌اند و از او روایت کرده‌اند و عمده‌ی چیزی که او را به آن متهم نموده‌اند این است که به رجعت باور داشت، وگرنه کسی روایت از او را وانگذاشته است» و گروهی از ثقات مردم نیز او را ثقة دانسته‌اند؛ مانند سفیان ثوری و وکیع بن جراح و سفیان گفته است: «او در حدیث پارسا بود، از او پارسا تر در حدیث ندیدم» و وکیع گفته است: «در هر چیزی شک کردید، در این شک نکنید که جابر ثقة است» و شریک بن عبد الله نخعی او را «عادل پسندیده» می‌نامید و شعبه بن حجاج با وجود سختگیری‌اش، درباره‌ی او می‌گفت: «در حدیث راستگو بود» و می‌گفت: «به این دیوانگانی که درباره‌ی جابر بد می‌گویند، توجّه نکنید» و وضعیّت عمرو بن ثابت ابی المقدام نیز همین گونه است؛ چنانکه عبد الملک گفته است: «از ابن مبارک پرسیدم: چرا حدیث عمرو بن ثابت را ترک کردی؟ گفت: به سلف بی‌احترامی می‌کرد، به همین دلیل حدیثش را ترک کردم» و ابو داود درباره‌ی او گفته است: «رافضی و مرد بدی بود، ولی در حدیث راستگو بود»، در حالی که شاید اگر از عمرو بن ابی المقدام نیز درباره‌ی ابو داود می‌پرسیدی می‌گفت: «ناصبی و مرد بدی بود، ولی در حدیث راستگو بود»!

سپس منصور حفظه الله تعالی فرمود: اما «نسناس» مخلوقی شبیه به انسان بوده که خداوند آن را در زمین آفریده پیش از اینکه انسان را بیافریند و سپس آن را هلاک کرده پس از اینکه کفر و ستم ورزیده و برخی کافران می‌پندارند که آن پدر آدم بوده، در حالی که آدم پدری نداشته است، «ولی کسانی که کافر هستند بر خداوند دروغ می‌بندند و بیشترشان عقل را به کار نمی‌برند» و اما سخن خداوند که فرموده است: «من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام» روشن‌ترین دلیل بر آن است که

زمین از خلیفه‌ی خداوند بلندمرتبه خالی نمی‌ماند، ولی مردم در قرآن تدبیر نمی‌کنند!

[حدیث ۵-۱]

وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ [ت ۳۲۹هـ] فِي «الْكَافِي»، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ -يَعْنِي مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ- عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَلَا تَدُلُّنِي إِلَى مَنْ أَخَذَ عَنْهُ دِينِي؟ فَقَالَ: هَذَا ابْنِي عَلِيٌّ -يَعْنِي الرِّضَا-، إِنَّ أَبِي أَخَذَ بِيَدِي فَأَدْخَلَنِي إِلَى قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا بُنَيَّ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا قَالَ قَوْلًا وَفَى بِهِ.

ترجمه:

همچنین، محمد بن یعقوب کلینی [د. ۳۲۹ق] در کتاب «الکافی» روایت کرده، گفته است: حسین بن محمد من را حدیث کرد، از معلی بن محمد، از احمد بن محمد بن عبد الله، از حسن، از ابن ابی عمیر، از محمد بن اسحاق بن عمار که گفت: به ابو الحسن اول -یعنی موسی بن جعفر- علیه السلام گفتم: آیا کسی را به من معرفی نمی‌کنی که (پس از تو) دینم را از او بگیرم؟ پس فرمود: این پسر من علی -یعنی رضا! پدر من دستم را گرفت و من را به نزد قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برد و فرمود: پسر من! خداوند عز و جل فرموده است: «من در زمین خلیفه‌ای را قرار دهنده‌ام» و خداوند عز و جل هنگامی که چیزی را می‌فرماید، به آن عمل می‌کند.

[حدیث ۵-۲]

وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ [ت ۳۲۹هـ] فِي «الْكَافِي»، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ، عَنِ الْجَعْفَرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: الْأَكْمَةُ خُلَفَاءُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي أَرْضِهِ.

ترجمه:

همچنین، محمد بن یعقوب کلینی [د. ۳۲۹ق] در کتاب «الکافی» روایت کرده، گفته است: حسین بن محمد اشعری من را حدیث کرد، از معلی بن محمد، از احمد بن محمد، از ابو مسعود، از جعفری که گفت: شنیدم ابو الحسن رضا علیه السلام می‌فرماید: امامان، خلفاء خداوند در زمینش هستند.

[ملاحظه]

قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّمَا يُقَالُ لِلْإِمَامِ «خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ» لِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِي جَعَلَهُ فِي الْأَرْضِ وَأَنَّهُ يَهْدِي بِأَمْرِ اللَّهِ، وَهَذِهِ نِسْبَةُ صَحِيحَةٌ، كَقَوْلِهِمْ: «رُوحُ اللَّهِ» وَ«بَيْتُ اللَّهِ» وَ«أَرْضُ اللَّهِ»، وَقَدْ وَرَدَ إِظْلَافُهَا عَلَى آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَتَبَتَ إِظْلَافُهَا عَلَى الْمَهْدِيِّ فِي حَدِيثِ «الرَّايَاتِ»، وَلَكِنَّ الْجُفَاءَ مِنَ النَّاسِ يَزْعُمُونَ أَنَّهَا نِسْبَةٌ غَيْرُ صَحِيحَةٍ، وَقَدْ بَلَغَ مِنْ جَهْلِ بَعْضِهِمْ أَنَّهُ صَحَّحَ حَدِيثَ الرَّايَاتِ إِلَّا جُزْءًا مِنْهُ يَذْكُرُ «خَلِيفَةَ اللَّهِ الْمَهْدِيِّ»، وَقَدْ بَالَغَ أَجْهَلُهُمْ فِي مَنْعِهَا حَتَّى نَسَبَ قَائِلَهَا إِلَى الْفُجُورِ مُحْتَجًّا بِأَنَّهُ لَا يُسْتَخْلَفُ إِلَّا مَنْ يَغِيبُ أَوْ يَمُوتُ، وَاللَّهُ لَا يَغِيبُ وَلَا يَمُوتُ، وَيَأْنِ رَجُلًا قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ: «يَا خَلِيفَةَ اللَّهِ»، فَقَالَ: «لَسْتُ بِخَلِيفَةِ اللَّهِ»، وَهَذَا جَهْلٌ عَظِيمٌ؛ لِأَنَّ نِسْبَةَ الْخَلِيفَةِ إِلَى اللَّهِ هِيَ نِسْبَةُ تَمْلِكٍ وَتَعْظِيمٍ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿رُوحِي﴾ وَ«بَيْتِي»^١ وَ«أَرْضِي»^٢، وَمَنْ لَا يَفْقَهُ هَذَا فَهُوَ مِنَ الْعِلْمِ بَعِيدٌ كَبُعْدِ الْمَغْرِبِ مِنَ الْمَشْرِقِ، وَإِنَّمَا مَنَعَ أَبُو بَكْرٍ مِنْ تَسْمِيَّتِهِ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ خَلِيفَةَ اللَّهِ؛ إِذْ لَمْ يَجْعَلْهُ اللَّهُ، وَلَكِنْ جَعَلَهُ النَّاسُ، وَكَذَلِكَ عُمَرُ إِذْ قَالَ لَهُ رَجُلٌ: «يَا خَلِيفَةَ اللَّهِ»، فَقَالَ: «خَالَفَ اللَّهُ بِكَ!» فَقَالَ الرَّجُلُ: «جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ!» فَقَالَ عُمَرُ: «إِذَا يُهَيِّنُكَ اللَّهُ!»^٣ وَإِنَّمَا كَرِهَ ذَلِكَ لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْهُ خَلِيفَةً، وَلَكِنْ جَعَلَهُ أَبُو بَكْرٍ بِرَأْيٍ مِنْهُ، وَلَا يَجُوزُ تَسْمِيَّتُهُ مِنْ هَذِهِ حَالُهُ بِ«خَلِيفَةَ اللَّهِ»، وَمَنْ سَمَاهُ بِذَلِكَ فَقَدْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ؛ كَمَا رَوَى أَنَّ رَجُلًا نَادَى عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ فَقَالَ: «يَا خَلِيفَةَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ!» فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: «مَهْ! إِنِّي لَمَّا وُلِدْتُ اخْتَارَ لِي أَهْلِي اسْمًا فَسَمَوْنِي عُمَرَ، فَلَوْ نَادَيْتَنِي يَا عُمَرَ أَجَبْتُكَ، فَلَمَّا كَبُرْتُ اخْتَرْتُ لِنَفْسِي الْكُنْيَ، فَكُنَيْتُ بِأَبِي حَفْصٍ، فَلَوْ نَادَيْتَنِي يَا أَبَا حَفْصٍ أَجَبْتُكَ، فَلَمَّا وَلَيْتُمُونِي أُمُورَكُمْ سَمَيْتُمُونِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، فَلَوْ نَادَيْتَنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَجَبْتُكَ، وَأَمَّا خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ فَلَسْتُ كَذَلِكَ، وَلَكِنْ خُلَفَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ دَاوُدُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَشَبْهُهُ، قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ﴾»^٤، وَكَانَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ فَقِيهَ بَنِي أُمَيَّةَ، وَرَوَى عَنِ الْحَسَنِ أَنَّهُ كَانَ إِذَا تَلَا: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾^٥ يَقُولُ: «هَذَا حَبِيبُ اللَّهِ، هَذَا وَلِيُّ اللَّهِ، هَذَا صَفْوَةُ اللَّهِ، هَذَا خَيْرُهُ اللَّهُ، هَذَا أَحَبُّ أَهْلِ الْأَرْضِ إِلَى اللَّهِ، أَجَابَ اللَّهُ فِي دَعْوَتِهِ، وَدَعَا النَّاسَ إِلَى مَا أَجَابَ اللَّهُ فِيهِ مِنْ دَعْوَتِهِ، وَعَمِلَ صَالِحًا

١. الأحكام السلطانية للمواردي، ص ٣٩

٢. الحجر / ٢٩

٣. الحج / ٢٦

٤. العنكبوت / ٥٦

٥. تاريخ الطبري، ج ٤، ص ٢٠٩؛ السنة لأبي بكر بن الخلال، ج ١، ص ٢٧٨

٦. ص / ٢٦

٧. سيرة عمر بن عبد العزيز لابن عبد الحكم، ص ٥٢

٨. فضلت / ٣٣

فِي إِجَابَتِهِ، وَقَالَ: إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ لِرَبِّي، فَهَذَا خَلِيفَةُ اللَّهِ، وَإِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لِلْمَهْدِيِّ «خَلِيفَةُ اللَّهِ» لِأَنَّهُ خَلِيفَةُ جَعَلَهُ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ وَأَنَّهُ يَهْدِي بِأَمْرِ اللَّهِ عَلَى مِثَالِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَوَرَدَ إِطْلَاقُهَا عَلَى إِمَامِ الْهُدَى فِي حَدِيثٍ حُدُوفَةٍ:

ترجمه:

منصور حفظه الله تعالى فرمود: به امام از این رو «خلیفه‌ی خداوند در زمین» گفته می‌شود که خداوند او را در زمین قرار داده است و او به امر خداوند رهبری می‌کند و این نسبتی صحیح است، مانند سخن آنان که می‌گویند: «روح خدا» و «خانه‌ی خدا» و «زمین خدا» و اطلاق آن بر آدم علیه السلام در حدیث ابو سعید خدری وارد شده^۱ و اطلاق آن بر مهدی در حدیث «رایات» ثابت است^۲، ولی جاهلان مردم می‌پندارند که آن نسبت صحیحی نیست و جهل برخی‌شان به حدی رسیده است که حدیث رایات را صحیح دانسته‌اند به جز بخشی از آن که «خلیفه‌ی خداوند مهدی» را یاد می‌کند و جاهل‌ترین آنان به قدری در مخالفت با این نسبت مبالغه کرده‌اند که قائل به آن را فاجر دانسته‌اند؛ با این استدلال که تنها کسی می‌تواند خلیفه داشته باشد که غایب می‌شود یا می‌میرد، ولی خداوند غایب نمی‌شود و نمی‌میرد و (با این استدلال که) کسی به ابو بکر گفت: «ای خلیفه‌ی خداوند» پس ابو بکر گفت: «من خلیفه‌ی خداوند نیستم»، در حالی که این سخن جهل عظیمی است؛ چراکه نسبت خلیفه به خداوند، نسبت تملیک و تعظیم است؛ مانند سخن خداوند که فرموده است: «روح من» و «خانه‌ی من» و «زمین من» و کسی که این را نمی‌فهمد از علم به دور است مانند دوری مغرب از مشرق و ابو بکر نیز به این دلیل از اطلاق آن بر خود نهی کرد که او خلیفه‌ی خداوند نبود؛ چراکه خداوند او را قرار نداده بود، بلکه مردم او را قرار داده بودند و همین طور عمر هنگامی که مردی به او گفت: «ای خلیفه‌ی خداوند»، پس عمر گفت: «خداوند تو را جایگزین کند»! پس مرد گفت: «خداوند من را فدای تو گرداند»، پس عمر گفت: «در این صورت تو را خوار کرده است»! او نیز به این دلیل از آن کراحت داشت که خداوند او را خلیفه قرار نداده بود، بلکه ابو بکر با رأی خود او را خلیفه قرار داده بود و کسی که چنین حالتی دارد را نباید «خلیفه‌ی خداوند» نامید و هر کس او را چنین بنامد، بر خداوند دروغ بسته است؛ چنانکه روایت شده است که مردی عمر بن عبد العزیز را صدا زد و گفت: «ای خلیفه‌ی خداوند در زمین»! پس

۱. لفظ آن این است: «اِحْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، فَقَالَ مُوسَى: أَنْتَ خَلِيفَةُ اللَّهِ -الحدیث»؛ «آدم و موسی علیهما السلام با هم محاجه کردند، پس موسی (به آدم) گفت: تو خلیفه‌ی خداوند هستی -ادامه‌ی حدیث».

۲. لفظ آن این است: «إِذَا رَأَيْتُمُ الرِّايَاتِ السُّودَ قَدْ أَقْبَلَتْ مِنْ حُرَّاسَانَ فَأَتَوْهَا وَلَوْ حَبَوًا عَلَى الثَّلَجِ، فَإِنَّ فِيهَا خَلِيفَةَ اللَّهِ الْمَهْدِيَّ»؛ «هرگاه پرچم‌های سیاه را دیدید که از خراسان روی آورده‌اند به سوی آن‌ها بشتابید اگرچه چهار دست و پا بر روی برف؛ چراکه خلیفه‌ی خدا مهدی در میان آن‌هاست».

عمر به او گفت: «دست بردار! من وقتی به دنیا آمدم، خانواده‌ام برایم نامی انتخاب کردند و من را عمر نامیدند، پس اگر من را عمر صدا بزنی تو را پاسخ می‌دهم. سپس وقتی بزرگ شدم، برای خودم کنیه‌ای انتخاب کردم و خود را ابو حفص لقب دادم، پس اگر من را ابو حفص صدا بزنی هم پاسخ می‌دهم. سپس وقتی زمام امورتان را به من سپردید من را امیر مؤمنان نامیدید، پس اگر من را امیر مؤمنان صدا بزنی هم پاسخ می‌دهم، ولی من خلیفه‌ی خداوند در زمین نیستم، بلکه خلیفه‌ی خداوند در زمین داود پیامبر علیه السلام و امثال او هستند؛ چنانکه خداوند تبارک و تعالی فرموده است: **<ای داود! ما تو را خلیفه‌ای در زمین قرار دادیم>**» و عمر بن عبد العزیز فقیه بنی امیه بود و از حسن (بصری) نیز روایت شده است که هرگاه این آیه را می‌خواند: **<و چه کسی بهتر می‌گوید از کسی که به سوی خداوند دعوت می‌کند و عمل صالح انجام می‌دهد و می‌گوید که من از مسلمانانم>**، می‌گفت: «او حبیب خداوند است، او ولی خداوند است، او برگزیده‌ی خداوند است، او محبوب‌ترین اهل زمین نزد خداوند است، خود دعوت خداوند را اجابت کرده و مردم را به اجابت دعوتی که خود اجابت کرده فرا خوانده و پس از آن، عمل صالح انجام داده و گفته است که من از مسلمانان برای خداوند هستم، پس این همان خلیفه‌ی خداوند است» و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به این دلیل مهدی را «خلیفه‌ی خداوند» نامیده که خداوند او را خلیفه‌ای در زمین قرار داده است و او به امر خداوند رهبری می‌کند مانند داود علیه السلام و در حدیث حذیفه اطلاق آن بر امام هدایت وارد شده است:

[حدیث ۵-۳]

رَوَى أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِي «مُسْنَدِهِ»^۱، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ قَالَ: سَمِعْتُ صَخْرًا يُحَدِّثُ، عَنْ سُبَيْعٍ قَالَ: أَرْسَلُونِي مِنْ مَاءٍ إِلَى الْكُوفَةِ أَشْتَرِيَ الدَّوَابَّ، فَأَتَيْنَا الْكُنَاسَةَ فَإِذَا رَجُلٌ عَلَيْهِ جَمْعٌ، قَالَ: فَأَمَّا صَاحِبِي فَاَنْطَلَقَ إِلَى الدَّوَابِّ وَأَمَّا أَنَا فَأَتَيْتُهُ، فَإِذَا هُوَ حُدِيقُهُ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَهُ عَنِ الْخَيْرِ وَأَسْأَلُهُ عَنِ الشَّرِّ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ بَعْدَ هَذَا الْخَيْرِ شَرٌّ كَمَا كَانَ قَبْلَهُ شَرٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: فَمَا الْعِصْمَةُ مِنْهُ؟ قَالَ: السَّيْفُ، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: ثُمَّ تَكُونُ هُدًى عَلَى دَخَنِ، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: ثُمَّ تَكُونُ دُعَاةَ الضَّلَالَةِ، فَإِنْ رَأَيْتَ يَوْمَئِذٍ خَلِيفَةَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ فَالْزِمَهُ، وَإِنْ نَهَكَ جِسْمَكَ وَأَخَذَ مَالَكَ، فَإِنْ لَمْ تَرَهُ فَاهْرَبْ فِي الْأَرْضِ، وَلَوْ أَنْ تَمُوتَ وَأَنْتَ عَاصٍ بِجِدْلِ شَجَرَةٍ، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: ثُمَّ يَخْرُجُ الدَّجَالُ - الْحَدِيثُ.

۱. ج ۲۸، ص ۴۲۱ و ۴۲۲

ترجمه:

احمد بن حنبل در «مسند» خود روایت کرده، گفته است: محمد بن جعفر ما را حدیث کرد، گفت: شعبه ما را حدیث کرد، از ابو تیّاح که گفت: شنیدم که صخر حدیث می‌کند از سُبَیع که گفت: من را از آبادی به کوفه فرستادند تا چهارپایانی بخرم، پس با یک نفر به کناسه آمدم و دیدم که جمعی پیرامون مردی گرد آمده‌اند. پس کسی که همراهم بود به دنبال چهارپایان رفت و من به نزد آن مرد آمدم و دیدم که حذیفه است. پس شنیدم که می‌گوید: اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از او درباره‌ی خیر می‌پرسیدند و من از او درباره‌ی شر می‌پرسیدم، پس گفتم: ای رسول خدا! آیا پس از این خیر، شَرّی خواهد بود همان طور که پیش از آن شَرّی بود؟ فرمود: آری، گفتم: چگونه می‌توان از آن رهایی یافت؟ فرمود: با شمشیر، گفتم: سپس چه خواهد شد؟ فرمود: آرامشی پیش از توفان، گفتم: سپس چه خواهد شد؟ فرمود: سپس داعیان ضلالت خواهند بود، پس در آن روز اگر خلیفه‌ی خداوند در زمین را دیدی، از او جدا نشو، اگر چه جسمت را بیازارد و مالت را بگیرد، پس اگر او را ندیدی در زمین فرار کن اگر چه در حالی بمیری که ریشه‌ی درختی را گاز گرفته‌ای! گفتم: سپس چه خواهد شد؟ فرمود: سپس دَجّال بیرون خواهد آمد - ادامه‌ی حدیث.

[حدیث ۴-۵]

وَتَبَتَ عَنْ كُمَيْلِ بْنِ زِيَادٍ النَّخَعِيِّ أَنَّهُ رَوَى عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ فِي كَلَامٍ لَهُ: اللَّهُمَّ بَلِّ لَا تَخْلُو الْأَرْضَ مِنْ قَائِمٍ لِلَّهِ بِحُجَّةٍ، إِمَّا ظَاهِرًا مَشْهُورًا وَإِمَّا خَائِفًا مَغْمُورًا، لَعَلَّا تَبْطُلَ حُجَجُ اللَّهِ وَبَيِّنَاتُهُ وَكَمْ ذَا؟ وَأَيْنَ أَوْلِيكَ؟ أَوْلِيكَ وَاللَّهِ الْأَقْلُونَ عَدَدًا وَالْأَعْظَمُونَ عِنْدَ اللَّهِ قَدَرًا، يَحْفَظُ اللَّهُ بِهِمْ حُجَجَهُ وَبَيِّنَاتِهِ حَتَّى يُودِعُوها نَظَرَاءَ هُمْ وَيَزْرَعُوها فِي قُلُوبِ أَشْبَاهِهِمْ، هَجَمَ بِهِمُ الْعِلْمُ عَلَى حَقِيقَةِ الْبَصِيرَةِ وَبَاشَرُوا رُوحَ الْيَقِينِ وَاسْتَلَانُوا مَا اسْتَوْعَرَهُ الْمُتَرَفُّونَ وَأَنَسُوا بِمَا اسْتَوْحَشَ مِنْهُ الْجَاهِلُونَ وَصَحِبُوا الدُّنْيَا بِأَبْدَانٍ أَرْوَاحُهَا مُعَلَّقَةٌ بِالْمَحَلِّ الْأَعْلَى. أَوْلِيكَ خُلَفَاءُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَالِدُعَاةُ إِلَى دِينِهِ.

ترجمه:

همچنین، از کمیل بن زیاد نخعی ثابت شده^۱ که از امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام روایت کرده است که در ضمن کلامی فرمود: آری خداوندا! زمین از قیام‌کننده‌ی برای خداوند به حجت خالی نمی‌ماند، خواه ظاهر و مشهور باشد و خواه پنهان و گمنام، تا حجت‌ها و

۱. بنگرید به: باب ۳، حدیث ۲۷.

بینات خداوند باطل نشود و آنان چند نفرند و کجا هستند؟! آنان به خدا سوگند در شماره اندکند و در منزلت عظیم. خداوند به وسیله‌ی آنان حجت‌ها و بینات خود را حفظ می‌کند، تا اینکه آن‌ها را به نظیر خود بسپارند و در دل مانند خود بکارند. علم با بصیرت راستین به آنان تاخته است و با روح یقین آمیخته‌اند و چیزی که نازپروردگان دشوار پنداشته‌اند را آسان دانسته‌اند و با چیزی که جاهلان از آن وحشت دارند انس گرفته‌اند و با تن‌هایی همنشین دنیايند که جان‌هاشان به جهان بالا آویخته است. آنان خلفاء خداوند در زمينش و دعوت‌کنندگان به سوی دينش هستند.

[حدیث ۵-۵]

وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلِينِيُّ [ت ۳۲۹هـ] فِي «الْكَافِي»، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ -يَعْنِي جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ الصَّادِقَ- عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، قَالَ: هُمْ الْأَئِمَّةُ.

ترجمه:

همچنین، محمد بن یعقوب کلینی [د. ۳۲۹ق] در کتاب «الکافی» روایت کرده، گفته است: حسین بن محمد من را حدیث کرد، از معلى بن محمد، از وشاء، از عبد الله بن سنان که گفت: از ابو عبد الله -يعني جعفر بن محمد صادق- عليه السلام درباره‌ی سخن خداوند عز و جل پرسیدم که می‌فرماید: «خداوند به کسانی از شما که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند وعده می‌دهد که حتماً آنان را در زمین خلیفه گرداند، همان طور که کسانی که پیش از آنان بودند را خلیفه گرداند»، پس فرمود: آنان امامان هستند.

[ملاحظه]

قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: أَرَادَ الْأَئِمَّةَ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ؛ لِأَنَّهُمْ خَيْرٌ مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ الصَّالِحَاتِ؛ كَمَا رَوَى عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَنْزَلَ اللَّهُ آيَةً فِيهَا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ إِلَّا وَعَلَى رَأْسِهَا وَأَمِيرُهَا»^۲، قَالَ أَبُو نُعَيْمٍ: لَمْ نَكْتُبْهُ مَرْفُوعًا إِلَّا مِنْ حَدِيثِ ابْنِ أَبِي خَيْثَمَةَ، وَالنَّاسُ رَوَوْهُ مَوْفُوعًا، وَيُؤَيِّدُ هَذَا:

۱. ج ۱، ص ۱۹۳ و ۱۹۴

۲. النور / ۵۵

۳. فضائل الصحابة لأحمد بن حنبل، ج ۲، ص ۶۵۴؛ تفسير القرآن العظيم لابن أبي حاتم، ج ۱، ص ۱۹۶؛ المعجم الكبير للطبراني، ج ۱۱، ص ۲۶۴؛ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأبي نعيم الأصبهاني، ج ۱، ص ۶۴؛ الأحاديث المختارة للمقدسي، ج ۱۲، ص ۱۷۲؛ الرياض النضرة للمحب الطبري، ج ۳، ص ۱۷۹

۴. حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأبي نعيم الأصبهاني، ج ۱، ص ۶۴

مَا رَوَاهُ فُرَاتُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْكُوفِيُّ فِي «تَفْسِيرِهِ»^۱، قَالَ: حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ بِشْرٍ الْقَطَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُرَيْثُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَكَمِ بْنِ أَبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ السَّدِّيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، قَالَ: «نَزَلَتْ فِي آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ».

وَمَا رَوَاهُ فُرَاتُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْكُوفِيُّ فِي «تَفْسِيرِهِ»^۲، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَوْلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْأَسْوَدِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، قَالَ: «هِيَ لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ».

وَمَا رَوَاهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ الرَّازِيُّ فِي «تَفْسِيرِهِ»^۳، قَالَ: ذَكَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى، أَنَّ ابْنَ أَبِي حَتْمٍ مَرْزُوقِي، عَنْ عَطِيَّةٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ قَالَ: «أَهْلُ بَيْتِ هَاهُنَا» وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْقِبْلَةِ.

قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: كَانَ عَطِيَّةُ بْنُ سَعْدِ الْعَوْفِيُّ [ت ۱۱۱هـ] رَجُلًا مِنَ الشَّيْعَةِ، وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ ذَكَرَ أَهْلَ الْبَيْتِ، وَالْعَجَبُ مِنْ فَضِيلِ بْنِ مَرْزُوقٍ إِذْ لَمْ يَفْقَهُ مَا قَالَ الرَّجُلُ، وَالْفَقْهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَمْنَعُهُ مَنْ يَشَاءُ؛ كَمَا آتَاهُ ابْنُ شَهْرَآشُوبٍ [ت ۵۸۸هـ] إِذْ قَالَ: «قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ وَقَدْ أَخْبَرَنَا بِأَنَّهُمْ كَانُوا اثْنَيْ عَشَرَ قَوْلُهُ: ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾، فَيَجِبُ أَنْ يَكُونَ عَدَدُ خُلَفَائِنَا كَذَلِكَ؛ لِأَنَّهُ تَعَالَى شَبَّهَهُمْ بِهِمْ بِكَافِ التَّشْبِيهِ وَلَا شُبْهَةَ أَنَّ التَّقْبَاءَ هُمْ الْخُلَفَاءُ»^۴.

ترجمه:

منصور حفظه الله تعالى فرمود: مرادش امامان اهل بيت هستند؛ زیرا آنان بهترین کسانی هستند که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند؛ چنانکه از ابن عباس روایت شده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «خداوند هیچ آیه‌ای که در آن >ای کسانی که ایمان آوردید< باشد نازل نکرده مگر اینکه علی رأس آن و امیر آن است». ابو نعیم گفته است: این را به صورت مرفوع جز از طریق ابن ابی خيثمة ننوشته‌ایم و مردم آن را به صورت موقوف روایت کرده‌اند

۱. ص ۲۸۸

۲. ص ۲۸۹

۳. ج ۸، ص ۲۶۲۸

۴. المائدة / ۱۲

۵. متشابه القرآن ومختلفه لابن شهر آشوب، ج ۲، ص ۵۳؛ مناقب آل أبي طالب لابن شهر آشوب، ج ۱، ص ۲۵۸

و مؤید آن چیزی است که:

فرات بن ابراهیم کوفی در «تفسیر» خود روایت کرده، گفته است: جعفر بن محمد بن بشرویه قَطَّان من را حدیث کرد، گفت: حُرِیث بن محمد ما را حدیث کرد، گفت: ابراهیم بن حکم بن اَبان ما را حدیث کرد، از پدرش، از سُدّی، از ابن عَبَّاس که گفت: سخن خداوند بلندمرتبه که فرموده است: «خداوند به کسانی از شما که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند وعده می‌دهد که حتماً آنان را در زمین خلیفه گرداند»، درباره‌ی آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم نازل شده است.

همچنین، چیزی که فرات بن ابراهیم کوفی در «تفسیر» خود روایت کرده، گفته است: احمد بن موسی ما را حدیث کرد، گفت: مخوّل ما را حدیث کرد، گفت: عبد الرحمن بن اسود ما را حدیث کرد، از قاسم بن عوف که گفت: شنیدم عبد الله بن محمد (بن حنفیة) می‌گوید: «خداوند به کسانی از شما که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند وعده می‌دهد» تا آخر آیه برای ما اهل بیت است. همچنین، چیزی که ابن ابی حاتم رازی در «تفسیر» خود روایت کرده، گفته است: از عبید الله بن موسی نقل شده است که گفت: فضیل بن مرزوق ما را خبر داد، از عطیة که درباره‌ی آیه‌ی «خداوند به کسانی از شما که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند وعده می‌دهد که حتماً آنان را در زمین خلیفه گرداند» گفت: آنان اهل بیته در اینجا هستند و با دست به سوی قبله اشاره کرد. منصور حفظه الله تعالی فرمود: عطیة بن سعد عوفی [د. ۱۱۱ق] مردی از شیعه بود و ظاهر این است که او از اهل بیت یاد کرده است و تعجب از فضیل بن مرزوق است که سخن او را دریافته است! بی‌گمان فقه از نزد خداوند است و او آن را به هر کس که بخواهد می‌دهد و از هر کس که بخواهد باز می‌دارد؛ چنانکه به ابن شهر آشوب [د. ۵۸۸ق] داده هنگامی که گفته است: «خداوند بلندمرتبه فرموده است: >خداوند به کسانی از شما که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند وعده می‌دهد که حتماً آنان را در زمین خلیفه گرداند، همان طور که کسانی که پیش از آنان بودند را خلیفه گرداند<، در حالی که ما را در آیه‌ی <از آنان دوازده نقیب برانگیختیم> خبر داده که خلفایی که پیش از آنان بودند دوازده تن بودند، پس لازم می‌آید که خلفاء ما نیز دوازده تن باشد؛ چرا که خداوند بلندمرتبه آنان را با کاف تشبیه مانند یکدیگر دانسته است و تردیدی نیست که نقیب همان خلیفه است».

